

УДК 340.12

І.А. ГОМЗЯК, Львівський державний університет внутрішніх справ

ДЕОНТОЛОГІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВОТВОРЕННЯ

Ключові слова: правотворення, національне правотворення, космополітизм, шовінізм, деонтологія

Як вказують українські науковці, для правознавства необхідно визнати, що дезорганізаційні процеси в суспільстві по-своєму природні, об'єктивні, і складають необхідний елемент соціального розвитку, а тому людині необхідно дати правові ціннісні орієнтири для життя в стані невизначеності, нестабільності, хаосу [1, с.19]. Дослідження деонтології національного правотворення, як на нас, необхідне шляхом відштовхування від протилежного. Деонтологічний вимір наділяє правові явища своєю демаркаційною лінією між правом як цінністю і антицінністю. Деонтологія національного правотворення продукує сферу антиціннісного у праві, того що входить у радикальні розбіжності з природнім виміром розуміння самого права.

Актуальність дослідження деонтології національного у правотворенні зумовлюється ще й тим, що вагомим питанням, яке має бути вирішено в теорії і практиці права – це подолання крайнощів соціальної самоорганізації, виявлення золотої середини між втіленням онтологічного національного і девіантними відхиленнями зумовленими цим втіленням. У юридичній літературі справедливо відмічено, що для теоретиків права буде потрібно більш поглиблене вивчення механізмів правової акультурації і впровадження сучасного права в традиційні правові системи, з детальним розглядом проблеми сприйняття людиною нових правових норм [2, с.26]. Правова акультурація здійснюється не тільки під впливом процесі правотворчості, але й в унісон з низкою інших правових явищ, як от права

освіта, правозастосовна і правореалізаційна діяльність. Повністю успішна правова акультурація не досяжна, оскільки впровадження будь-якого правового інституту приводить до його спотворення в рамках нової правової культури. Поряд з цим правотворення на ґрунті національного є цінність, що перевірена часом у межах даної держави, тому імплементується у свідомість суб'єктів реалізації пришвидшеними риторично і з пришвидшеною темпоральною амплітудою.

Сфера проблематики національного є широкою, і тому є предметом дослідження багатьох наук: філософії, етнопсихології, політичної психології структурної антропології, етики, релігієзнавства, соціології тощо. В юриспруденції питання національного правотворення досліджувалися опосередковано і не були предметом самостійних дисертаційних чи монографічних досліджень. Політико-правові аспекти національної ідеї досліджували: О. Копиленко, І. Кресіна, М. Кубаєвський, О. Мироненко, Ю. Оботов, П. Рабінович, С. Сливка, О. Скакун, І. Усенко та інші. Метою цієї статті є дослідження деонтологічних проявів в національному правотворенні. Її новизна полягає в спробах автора визначити космополітизм і шовінізм як національні деонтологічні правові явища, що створюють ірраціональний вплив на правотворення і систему права сучасної держави.

Відкритість і замкнутість національного правотворення повинні знаходитися в рівновазі, а власне, відвертість для нового, аномального і незвіданого має бути гарантована в такій же мірі, як комплексність обов'язків і співвідносність норм. При цьому система норм однієї культури не означає виключення норм інших культур, слід втілювати принцип терпимості, тобто нездатність наклеювати ярлики аномальності на будь-які форми життя, що відрізняються від неї. На цьому фоні деякі національні правові культури буквально руйнують правові цінності інших культур, деформують національне законодавство, юридичну практику, негативно позначаються на правовому менталітеті народу. Рух до право-

вої гармонії недосяжний на дорозі непродуманого запозичення законодавства, правової ідеології, організаційних форм існування права. В сучасній реальності існують правові системи, які по відношенню до інших агресивні, прагнуть підпорядкувати їх правовий розвиток своїм нормативам, принципам, процедурам, рішенням і так далі. Використовуючи, в першу чергу, економічний і політичний тиск нестримно нав'язуються чужі правові цінності, паралізується національне правотворення, позбавляють онтологічного виміру національне законодавство, деформуються правовий менталітет і юридична практика. У цих умовах збереження національної ідеї означає просування до правової гармонії, забезпечує твердження за допомогою права принципів формальної рівності, свободи і справедливості.

Національна правова культура, правовий менталітет зберігають унікальні межі кожного народу на фоні просування до усе більш повного втілення прав і свобод людини [1, с.155]. У юридичній літературі наголошується, що механічне запозичення міжнародно-правових принципів, інститутів і норм нерідко створює «чужорідне тіло» в національній правовій системі, викликає протиріччя при реалізації законів і інших нормативних актів [3, с.43]. Нехтування національною ідеєю може призвести до девіантних проявів, як то кризи ідентичності держави і народу.

За гранями онтологічного виміру національного у правотворенні інтегруються безліч деонтологічних явищ правової реальності. Вважаємо за необхідне зосередитися на двох радикальних проявах деонтології національного правотворення – правовому космополітизмі і правовому шовінізмі. При цьому, ці явища ми виводимо з контексту деонтології національної ідеї, відповідно – космополітизму та шовінізму.

Сьогодні вже стало очевидним, що зазначене є постійним процесом і може відбуватися як у «м'яких» (рецепція римського цивільного права у середньовічній Європі), так і наджорстких формах (революційні війни епохи Французької революції). Однією з таких

«жорстких» форм є маніпуляція суспільною свідомістю з метою нав'язування органічно неприйнятних для неї правових цінностей і концепцій. У багатьох випадках така соціокультурна інтервенція здатна призвести до руйнування національної правової традиції. При цьому через власну неорганічність такі привнесені ідеологічні форми вступають у суперечність з іншими соціорегулятивними, ціннісними підсистемами соціальної організації (релігійною та моральною свідомістю, загальноетичними та естетичними нормами), які визначають особливість, несхожість, своєрідність певного народу.

На сучасному етапі правової історії людства окреслена проблема виявляє себе насамперед в аспекті глобалізації. Одним з край «жорстких» методів є пряме механічне перенесення в Україну іноземного законодавства, незрозумілого та чужого для більшості її громадян. Очевидно, йдеться про ту «ціну», яку суспільство повинне заплатити за участь у процесах глобалізації, що охоплюють як економічну, політичну, так і соціально-культурну інтеграцію. Іншими словами, навряд чи сьогодні глобалізація можлива без реальної втрати національних традицій тих народів, які беруть у ній активну участь. Можлива проблема у зазначеному аспекті полягає в існуванні в суспільстві невидимих, але надзвичайно потужних сил і захисних механізмів, спрямованих на збереження цієї традиції. Враховуючи складну історичну долю українського народу, якому все-таки вдалося цю правову традицію зберегти і далі розвивати, просте механічне перенесення чужих правових ідей ще тривалий час буде поверхневим і народною масою реально не сприйматиметься. Прикладом можуть слугувати, як вважає Ю. Лобода, труднощі у формуванні єдиного правового простору країн Європейського Союзу, спричинені потужними протидійними тенденціями, які час від часу виникають [4, с.123].

Вважаємо, що вплив сусідніх або більш розвинених держав на правову систему конкретної національної держави – це явище що існувало завжди, ще з часів племінної органі-

зації соціуму і носить ряд корисних, раціональних парадигм, що повинні використовуватися у правотворенні. Деонтологією на думку автора, є не імплементація міжнародних стандартів чи правової емпірії інших держав, а нівелювання у правотворенні нормами свого права та втілення «чужого права» як аксіологічної інституції та беззаперечного ідеалу. Такий стан правової системи ми характеризуємо як правовий космополітизм. Для наукового аналізу виведеного нами поняття слід проаналізувати поняття космополітизму як соціального явища. Енциклопедія подає нам наступне визначення: «космополітизм – ідеологія так званого світового громадянства, яка проповідує байдуже ставлення до батьківщини, до свого народу, його національної культури заради створення «світової держави», встановлення «світового громадянства» [5].

Теоретики космополітизму пояснюють це явище, тим, що ті зміни, які відбуваються у світі, набирають силу, створюють щось безпрецедентне – глобальну космополітичну спільноту і що глобалізація сьогодні – не випадкове явище в нашому житті, а зміна самих її основ. Тобто, вказуючи, що це не тільки зміна ідеології, а всього буття суспільства, сучасний етногенез новітнього суспільства і при таких умовах гносеологічне право не може бути осторонь цих процесів. Чим пояснюється така зміна? Е. Гідденс виділив, за нашою оцінкою, три риси: 1. Держави все ще мають могутність і роль політичних лідерів у світі. 2. Водночас роль суверенної держави змінюється на наших очах, коли попередні форми геополітики старіють, що вимагає переглянути свою ідентичність у цілому. 3. Сьогодні державам загрожують не вороги, а ризики та небезпека, що корінним чином змінює саму їх природу [6, с.109].

Нині під впливом глобалізації відбуваються зміни у двох сферах – на Заході від впливу традицій звільняються не тільки суспільні інституції та повсякденне життя, а в інших традиційних спільнотах іде процес «детрадиціоналізації». Кінець традицій зовсім не означає їх зникнення, навпаки, у змінених формах во-

ни, як і раніше, квітуть всюди. Якраз на цій основі, на думку Е. Гідденса, формується глобальна космополітична спільнота. При зміні ролі традицій змінюється саме життя, набувши нової динаміки, як дилеми між свободою дій і залежністю, з одного боку, і між космополітизмом і фундаменталізмом, з іншого [6, с.56–62]. На нашу думку, не слід плутати поняття глобалізації і космополітизму. Безумовно, що останнє є похідним від активних глобалістичних явищ сьогодення, при цьому наділяючи їх девіаційними, негативними поглядами, нівелюючи при цьому весь процес розвитку та існування людства, всі позитивні надбання, що ним отримані.

Отже, *юридичний космополітизм* – це явище сучасного соціуму, що зумовлено активними процесами глобалізації та проявляється у деонтологічній формі права національної держави через нівелювання національної ідеї та традицій права, що склалися у конкретній державі при цьому пропагуючи концепцію побудову єдиної правової системи у цілому Всесвіті.

На нашу думку, деонтологія юридичного космополітизму проявляється у таких аспектах.

По-перше – в цій ідеології руйнуються принципи природного права через нігілістичне ставлення до всієї полісемантиї національного, в тому числі і до правових традицій, історичних правових аксіологем, що виступають субстанційною основою будь-якої системи світобуття. Як зазначає, Ентоні Дж. Сміт «Націоналізм – це візія майбутнього, яка повертає людині її «сутність», її усталений спосіб життя й буття, що був колись її беззастережним первородним правом [7, с.235]. Нігілістичне ставлення до проявів національного входить у конфлікт з природним, божественним правом, тому є антитипом природно-правової доктрини права з його ортодоксальних підвалин.

По-друге – юридичний комформізм руйнує сталі правові принципи і норми, тому має паралізуючий, конфліктний та девіантний характер. При цьому формується юридична ентропія, тобто стан неузгодженості у самій системі права, що в кінцевому результаті при-

зведе до розпаду всієї системи. На підтвердження надамо твердження Й. Фіхте: «Народ і батьківщина в цьому розумінні як носій і запорука земної вічності і як те, що в цьому світі може бути вічним, виходить далеко поза державу у звичайному розумінні цього слова і поза суспільний лад, як його чітко і ясно визначено й за тим визначенням будовано й утримувано. Це визначення передбачає певне право, внутрішній спокій, а також можливість для кожного старанною працею забезпечувати собі утримання і продовження свого фізичного існування, поки на те буде Божа ласка. Усе це – тільки засіб, умова й кістяк того, чого, власне, прагне любов до батьківщини: розквіту у світі вічного й божистого, яке стає все чистішим, досконалішим і бездоганнішим у нескінченному русі вперед. Саме тому любов до батьківщини має навіть керувати державою як безперечно найвища, остання й незалежна інстанція, насамперед обмежуючи її у виборі законів для досягнення основної мети держави – внутрішнього спокою» [8, с.50].

По-третє – комформізм руйнує демократичні принципи правової системи. Міжнародні норми визначають народ, як основне джерело влади у правовій державі. Поряд з цим правовий комформізм владним і єдиним суб'єктом правотворення визначає світове співтовариство. При цьому чітко не встановлюючи які саме інституції мають потенцію його представляти. Більше того, комформізм декларує рівність всіх держав перед всесвітнім правовим порядком. Однак практичне моделювання і деякі прояви глобалізаційних процесів сучасності (в першу чергу Європейський Союз) вказують на хибність та деструктивність задекларованої ідеології. Зрозуміло, що від поглиблення інтеграції ЄС у довгостроковій перспективі виграють насамперед великі та потужні держави, такі, як Німеччина чи Франція, економічний, політичний і культурний потенціали котрих здатні забезпечити цим націям чільне становище у майбутній «наднаціональній» Європі.

Всупереч прогнозам багатьох фахівців, стає зрозуміло, що шанси зникнення націй та наці-

ональної правової системи сьогодні, в умовах постіндустріальної доби, є мізерні. Глобалізація, формування міцних культурно-політичних регіональних просторів не зменшують ваги національних ідентичностей, а надто їхнього впливу на міжнародні правові відносини.

Деонтологічним виявом національного в правотворенні – це атрофована гіперболізація, або навпаки – мінімізація національної ідеї. Онтологічно встановлюються межі впровадження, імплементації національного у правові відносини. На протилежному боку вісі координат деонтологічного виміру національного правотворення є шовінізм, як фактор, що нівелює всі можливі прояви імплементації «чужого», навіть дуже позитивного, ірраціонального, необхідного і вагомого у правову національну систему.

Розширення меж національного призводить до впровадження деонтологічної ідеології – шовінізму, що полягає у агресивній формі націоналізму, проповідь національної виключності, протиставлення інтересів однієї нації інтересам іншої нації, національна пихатість, розпалювання національної ворожнечі й ненависті. Спорідненими із «шовінізмом» є фашизм, тоталітаризм, антисемітизм, апартеїд, геноцид.

Дж. Т. Рурка вказує, що «майбутнє націоналізму є важливим, тому що, подібно до римського бога Януса, він має два обличчя. Націоналізм є позитивним чинником для політичної інтеграції та будівництва. Але він також приніс світові відчай і руїну. У міжнародній політиці він є, по суті, як об'єднуючою, так і поділяючою силою» [9, с.171]. «Традиційне», себто негативне трактування націоналізму в цілому, міститься, наприклад, в одного з найвпливовіших фахівців з міжнародних відносин минулого століття Г. Моргентау: «Націоналізм намагається пояснити державну могутність винятково або, принаймні, переважно як прерогативу національного характеру і по ходу деградує у політичну метафізику расизму» [10, с.155].

Правотворці повинні відчувати тонку грань між націоналізмом як формою впрова-

дження національної ідеології у правовій відносині і шовінізмом, як радикальною формою націоналізму. Так, якщо націоналізм – це ідеологія і політика національної винятковості, образної, переваги однієї нації над іншою, то шовінізм є логічним наслідком цієї над любові до себе, зневажливим ставленням до інших етносів як спільностей, які, на думку шовіністів, перебувають на більш низькому ступені розвитку. Суспільно-політичний розвиток цих народів, їх мова, культура здаються шовіністам нерозвинутими, примітивними, не вартими уваги. Внаслідок цього вони не тільки підлягають витісненню за рахунок іншої, на їх думку, більш розвинутої цивілізації, але й знищенню. Звідси проповідь ворожнечі та насилля в міжнародних відносинах, політика економічного підкорення інших народів, їх політичного та духовного пригноблення. Великодержавний шовінізм може виявлятися у політиці великої нації стосовно малих народів всередині однієї держави, а також набувати міжнародного резонансу, тобто політики пригноблення інших держав-націй. Ця політика може зростати до прагнення завоювати інші народи з метою «переходу» їх у лоно «більш високої» культури, приєднання до «кращої» суспільної організації нації-завойовника. Але, оскільки, будь-яке насильство породжує зворотну протидію, то в більшості випадків «окультурювання» не дає бажаних наслідків. Потерпає культура в цілому, як загальнолюдська. Різні культури в наслідок війни не взаємозбагачуються, нічого не набувають, а тільки втрачають [11, с.65].

Вважаємо показовими, в контексті нашого дослідження є твердження польського вченого Я. Рушевські: «Якщо націоналізм будемо розуміти тут як устремління до реалізації інтересів власного народу – насамперед шляхом піклування про його власні справи і внутрішнє зміцнення – то шовінізм розглядатиметься як поривання свого народу до реалізації інтересів, насамперед через експансію та агресію щодо інших націй» [12, с.112].

Енциклопедичне визначення вказує, що шовінізм – крайня форма націоналізму, яка

полягає у войовничій проповіді винятковості, «обраності» своєї нації щодо інших, протиставленні її інтересів інтересам інших народів. У радянській суспільствознавчій літературі був поширений термін «великодержавний шовінізм» – ідеологія і політика правлячих верств нації, яка посідає в багатонаціональній державі панівне (державне) становище. Інші народи в такій державі зазнають дискримінації [13].

Класичне наукове визначення вказує, що шовінізм – це національна ідеологія, яка з метою досягнення інтересів чи поривань власної нації спрямована проти інших національних об'єднань, окремих спільнот расових, етнічних і етнорелігійних груп, національних меншин чи їхніх представників, вмотивовуючи або виправдовуючи здійснення послідовної експансіоністської чи якоїсь іншої агресивної та непоступливої політики щодо них, і через провокування конфліктів та міжнародної напруженості безпосередньо загрожує глобальній безпеці та міжнародному співробітництву [14, с.45–46]. Історична соціальна емпірія шовінізму проявляється у багатоманітності виявів, серед яких досвід фашистського націоналізму, що оперує ідеєю расового національного суспільства, в межах якого почуття причетності до свого коріння представників арійської раси забезпечувалося через виключення з національної спільноти всіх тих, хто мав неарійського походження.

Проектуючи матрицю попередньої дефініції, вважаємо за необхідне подати визначення правового шовінізму.

Правовий шовінізм – це явище, що існувало у прерогативі в історичному соціумі, котре зумовлено активними процесами націоналізації та проявляється у деонтологічній формі права національної держави через гіперболізацію національної ідеї та традицій права, що склалися у конкретній державі при цьому пропагуючи концепцію єдиної правдивої нації і національної правової системи та полягає у радикальному, ворожому ставленні до проявів міжнародного та іноземного у власному праві.

На нашу думку, шовіністичні прояви у правотворенні держави несуть ряд деонтологічних наслідків:

1) перманентно руйнують етногенез правових, толерантних відносин між етнічними одиницями держави;

2) виступає субстанційною основою соціальних конфліктів та етнорегіоналізації;

3) призводить до міжнародної ізоляції держави внаслідок усунення гносеологічних аксіом розвитку суспільства і побудови права;

4) усуває можливість порівняльного аналізу раціональних і ірраціональних проявів наслідків правотворчості у компаративіському сприйнятті.

Такий стан неприродний і небезпечний – шовіністичні трансформації приречені на «пробуксовування» доти, доки суспільний консенсус щодо національних пріоритетів не буде знайдений. А останній вирішальною мірою залежить від закладеного в ідентичностях потенціалу самореалізації, від подолання «внутрішньої двовекторності», від максимально точної реструктуризації (зміни структури і напрямку) соціальних зв'язків у масовій свідомості.

У таких умовах національне лишається потужним колективним ресурсом, інструментом здобуття і збереження соціального та правового статусу, засобом подолання відчуження, нарешті, екзистенційною цінністю. Але національна ідея як потужний правовий стимулятор може виступати і як стимулююча, і як паралізуюча, руйнівна сила.

Наукова практична проблема, якій присвячено ця стаття, полягає у необхідності формування адекватної теоретичної моделі взаємодії вітчизняної правової системи з міжнародно-правовим європейським простором за умов їх взаємної інтеграції на основі врахування внутрішніх об'єктивних властивостей правової системи України, зокрема її державно-правової специфіки. Адже вітчизняна правова система – це не сукупність категорій правової науки, а жива правова реальність, яку можна лише у вузьких межах, зумовлених теоретичною природою пізнання,

розглядати відокремлено від живого ества народу, його повсякденних справ і турбот.

ЛІТЕРАТУРА

1. Оботов Ю. Н. Традиции и обновление в правовой сфере : вопросы теории (от познания к постижению права) / Ю. Н. Оботов. – Одеса : Юрид. л-ра, 2002. – 280 с.

2. Ковлер А. И. Антропология права / А. И. Ковлер. – М. : Норма-Инфра-М, 2002. – 480 с.

3. Баранов В. М. Гармонизация законодательства России: философские и правовые аспекты / В. М. Баранов, М. А. Пшеничников // Философия права. – 2000. – № 1. – С. 43.

4. Лобода Ю. П. Правова традиція українського народу (Феномен та об'єкт загально-теоретичного дискурсу) / Ю. П. Лобода. – Львів : Світ, 2009. – 280 с.

5. Історична енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://histua.com/slovník/k/kosmopolitizm>.

6. Гидденс З. Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь / З. Гидденс ; [пер. с англ.]. – М. : Изд-во «Весь Мир», 2004.

7. Сміт Ентоні Дж. Доктрина та її критики / Ентоні Дж. Сміт // Націоналізм: Антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К. : Смолоскип, 2000. – С. 235–253.

8. Фіхте Й. Г. Що таке народ у вищому розумінні цього слова і що таке любов до Батьківщини? / Й. Г. Фіхте // Націоналізм: Антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К. : Смолоскип, 2000. – С. 46–55.

9. Rourke J. T. International Politics on the World Stage: 5th Edition / J. T. Rourke. – Guilford : Dushkin Publishing Group, Brown & Benchmark Publishers, 1995. – 629 p.

10. Morgentau H. J. Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace: Fourth Edition / H. J. Morgentau. – New York : Alfred Knopf, 1967. – 615 p.

11. Берко П. Основні етнонаціональні форми буття / П. Берко, М. Небелюк. – Дрогобич : Вимір, 2006. – 124 с.

12. Rusczeński J. Nacjonalizm, szowinizm, czy syndrom odwetu i odpowiedzialności zbiorowej? / J. Rusczeński // Fenomen nowoczesnego nacjonalizmu w Europie Środkowej / pod red. B. Linka, J. Luera, K. Struve. – Opole : Instytut Śląski, 1997. – S. 111–119.

13. Исторична енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://histua.com/slovník/sh/shovinizm>.

14. Кузіняк П. Націоналізм і шовінізм у міжнародних відносинах : монографія / П. Кузіняк. – 2-ге вид. – Львів : Видав. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 220 с.

Гомзяк І. А. Деонтологія національного правотворення / І. А. Гомзяк // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 133–139 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12giadnp.pdf>

Розглянуто проблему правотворення у сучасному суспільстві через призму національного. Вказано концептуальні підходи до розуміння деонтологічних проявів національного правотворення. Автор робить спробу створити дефініції таких деонтологічних артефактів національної правотворчості, як правовий космополітизм і правовий шовінізм і встановити особливості їх ірраціональних проявів.

***

Гомзяк І. А. Деонтологія національного правотворчоства

Рассмотрена проблема правотворчества в современном обществе через призму национального. Указаны концептуальные подходы к пониманию деонтологических проявлений национального правотворчества. Автор делает попытку создать дефиниции таких деонтологических артефактов национального правотворчества, как правовой космополитизм и правовой шовинизм и установит особенности их иррациональных проявлений.

***

Gomzjak I.A. Deontology of the National Law-Making

The problem of law-making in modern society through the prism of national. Indicated conceptual approaches to understanding the deontological manifestations of national law-making. The author attempts to create such definitions deontological artifacts national law-making as legal cosmopolitanism and legal chauvinism and establish features of their irrational manifestations.

Форум права